

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**ITINERARI[I] || ITALIAE || RERVMQ. ROMANARVM || LIBRI
TRES ||**

Schottus, Franciscus

Antverpiae, 1600

Iter Pvteolos Versvs. Ex eodem Steph. Pighio.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-70633](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-70633)

ITER PUTEOLOS VERSVS.

Ex eodem Steph. Pigbio.

PAVSILYPVS mons arduus quidem, vineis attamen pulcherrimis excultus, & villis etiã olim, vt ex Plinio & aliis constat, opulentis habitatus; instar promontorij procurrit in mare Siculum, viam præcludit inter Neapolim & Puteolos: qui quidem summo cum labore molestiaque viatoribus superandus erat, vel ambitu longo circumueundus; priusquam maiorum industria perfoderetur. At verò per iunas radices atque intima viscera pertusus, viam itinerantibus recto tramite planam atque facilem aperire cœpit. Hinc quidem ab antiquo Græci montem non inepto videntur insigniisse nomine, *παυσίλυπος* appellantes, velut ademptorem molestiarum atque laboris: quo cognomine & locum ipsum celebrarunt Græci veteres, vt apud Sophoclem legimus. Mons quidem pertusus est ad passus plus minus mille, viaque per fodinam illam patet lata pedes XII. ac totidem alta: qua sicuti Strabo testatur, duo contraria plaustra simul commeare, & transire possunt. *Speluncam* appellat ipse, Seneca *cryptam Neapolitanam*, (hodie *Crota paululum* inflexa voce) vbi sortem athletarum omnem se perpeßum scribit ad Lucilium epistola LVIII. cum per illam Baiis Neapolim repereret. Repperit nimirum in via luti cæromata perabundanter, & in ipsa crypta Puteolani pulueris haphen. Eandẽ experti sumus in dispersionẽ, sicuti omnes solent, qui multi simul vel pedites vel equites illam trãseunt. Itaque cum ex tenebris illis flauis prodiremus, inuicem intuiti non sine cachinno admirabamur, excutiendumque satis repperimus. *Causa per-*

S. perpetui pulueris istius in promptu est, quod
ventus, aut pluuia nunquam eò penetret, nihil-
que, nisi in specus ostiis, humectet. Cum igitur
illic puluis motus, vt idem Seneca dicit, *in se volu-*
tatur, & sine spiramento sit inclusus; in ipsos, à quibus
incitatus est, recidit. Ex cuius verbis quidem col-
ligimus, Neronis temporibus nullas speluncam
istam habuisse luminum fenestras, vel aëris spi-
racula, præterquam in vtrisque faucibus. Nam
carcere longum & obscurum appellat Seneca, in
quo nil aliud, quàm ipsas tenebras videre est.
Afferit attamen Cornelius Strabo, per montis
crepidinem olim fenestras plures variis locis ex
alto lumen infudisse. Quibus omnibus demum
vel terræ motu vel negligentia temporum ob-
turatis; tenebras profundas speluncam longissi-
mam illam obsedisse, nō est mirum. Hoc quan-
do contigerit, in obscuro nunc item est. Petrus
Rassanus Siculus, Episcopus Lucerinus, ante
sua tempora, scilicet ante annos centum quin-
quaginta plus minus; foramina, quibus lumen
admitteretur, in ea crypta fuisse nulla, testatur.
Obstructas item ferè ruinis, atque vepribus
vtrimque fauces; vt ingressus absq; lumine cun-
ctis esset perhorrendus. Tunc Arragonum re-
gem Alphonsum primum in potestatem pro-
uincia redacta, complanasse, dilataste que viam
ac fauces; perforasse montis dorsum, atque duas
aperuisse fenestras, quæ lumen obliquum in
mediam speluncam ex aduerso nūc infundunt.
Tanquam nix quædam insparsa solo lux illa
transeuntibus apparet à longè resplendens in
obscuris, priusquam fenestræ videri possunt. Est
item in tenebræ viæ medio sacellum exiguum
excisum in pariete saxeo; in quo nocte dieque
lampas ardens viatoribus æternæ lucis memo-
riam suggerit, nec non in tabula picta nostram
salutem è virgine matre diua Maria natā osten-
dit.

dit. Ad ampliatum opus immortalitate dignum, restauravitque magnifice nostra memoria Petrus Tolertanus, dum Caruli v. Imp. auspiciis regnum Neapolitanum administrat. Itaque nunc tam recto tramite via per montem ducta est, uti cryptam intrantibus lumen à longè veluti sidus quoddam per ostium, aduersum resplendeat, ad quod euntes in tenebris iter dirigant: quibus item facile atque iucundum est, obuios quosque per lumen illud in speluncam intrantes, tanquam pygmæos procul, vel equites vel pedites cernere. Quisnam primus animo Xerxæio tam immensum opus aggressus fuerit, aut quo tempore factum sit, feruntur eruditorum variæ sententiæ. Sed prætereamus vulgi sermonem insulsam, magicis poëtæ Virgiliij (cuius ante fauces cryptæ sepulchrum fuisse plures tradunt) incantamētis istud attribuentis. Item eos, qui Bassum, nescio quem, eius auctorem adferunt; cuius nemo, quod sciam, veterum meminit. Nos ex Strabone Cornelio quidem colligere videmur, atque is ex Ephoro, Homero, Græcisque scriptoribus alijs, Cimmericos antiquissimos populos in illo Campaniæ tractu iuxta Baias, Lucrinum, atque Auernum in antris atque subterraneis specubus habitasse, cavernis que quibusdam inter se commeantes effodisse metalla, pertudisse montes: nec non per sacerdotes suos necyomantiam, ac diuinationes suas in speluncis profundis exercuisse, peregrinos & aduenas ad inferorum oracula deducendo. Qua gente delata, Græcos, qui regionem illam post incoluere, qui que Cumas ac Neapolim condidere, Cimmericorum fodinas illas, ut opinatur plures, ad hypocausta, thermas, vias, aliosque varios vsus accommodasse. Nec minus Romanos Græcorum exemplo pro sua magnificentia plurimum auxisse subterranea illa opera,
cum

cum iam rerum domini, secessus ac villas oppidorum instar ibidem exstruerent, atque Puteolani pulueris ex iis montibus extracti raræ virtutes ad ædificiorum structuras firmandas, fundamentaque in aquis solidanda iam innotuissent. Adfirmat autem Strabo, sua quidem ætate, cum Auerni montis saltus aërem corrupte excinderet sub Augusto M. Agrippa; tum inter alia antiqua & magnifica opera, specum subterraneum vsque Cumas effossum apparuisse, quem vnâ cum alia, quæ inter Puteolos atq; Neapolim est, Cocceium quendam perduxisse, fama tenebat. *Cuius, inquit, ætate fortassis vsus regionu obtinuit, ut etiammodi subterraneæ viæ, cauernæq; fierent.* Ex eius autem hisce verbis elicimus, diu ante Strabonis tempora Cocceiam gentem in Campania floruisse, cryptamq; dictam ibi fuisse, nec de eius auctore quid aliud tum certi constituisse. Nec verisimile mihi videtur, opera L. Luculli, quæ maxima & sumptuosa supra modum in iis locis fecit, quorum ob causam Xerxes rogatus à Pompeio Magno Tuberone, Cicerone, ceteris principibus vrbis appellatus fuit, Straboni ignota fuisse. Quapropter nec in eorum sententiam pedibus eo, qui volunt ab ipso propter villam suam ibidem Pausilypum perfossum: errore ducti quod à Marco Varrone, Plinio, atque aliis memoriæ proditum sit, à Lucullo montem iuxta Neapolim maiore impendio, quam villam suam ædificauerat, excisum esse. Sed in quem vsum? quæso. Non vt iter viatoribus commodum faceret, sed vt euripum aperiret, ac maris vndas, cum placeret, piscinis suis immitteret: vtrique piscibus per viuaria tam æstate, quam hyeme commodas stationes intra montis caernas pararet.

Occurrit exeuntibus cryptam paulatim sulphureus odor per aëra sparsus ex diuersis terræ cauer-

cauernis hinc inde promanans. Nec diu post ostenditur lacus *Anianus amphitheatri* in modum circularis, & collibus vndique conclusus, atque per apertum ferro montem immensa maris vnda: excisi rupium parietes, cauique specus ad piscium stabula, atque recessus facti, sed arenis ac limo nunc, ædificiorumque ruinis oppleti. Fundum in medio non reperiri, ex accolarum relatione *Leander*, & alij quidam scribunt; vernoque tempore serpentium globos conuolutos è summis rupium crepidinibus magno cum impetu prouolui in aquas, nec denuo conspici.

Nec procul inde monstrantur cellæ sudatoriaræ *D. Germani* concameratæ, sub quibus è solo calidi vapores erumpunt vehementes; vt si quis vel nudus introierit, repente sentiet extrahi è corpore sudores quàm maximos. Itaque consulant hæc vaporaria plurimum podagricis, euacuantque noxios ac nimios humores, vlcera intiora sanant, & valent ad multiplices corporum morbos: quæ si quis accuratius cognoscere cupit, legat *Io. Francisci Lombardi* synopsis eorum, qui de balneis, atque miraculis *Puteolanis* scripsere tam prosa quàm carmine. Nobis ad alia properantibus singulatim omnia persequi non vacat.

Est enim in agro *Puteolano*, *Baiano*, *Cumano*, atque in *Ænariis* vicinis insulis, quas & *Pitheculas* Græci veteres appellarunt, miraculorum similium multitudo, varietasque magna: vt naturam credere sit in iis locis *Apollini*, *Æsculapio*, *Hygiæ*, atque *Nymphis* perpetuo seruire, nec non pro coqua famulari. Quod autem nõ sine ratione certa fieri videmus. Quandoquidem terræmotus, atque ignium eruptiones frequentes, qui contingunt, abundè demonstrant, diuersis in locis sub maris etiam fundo,
mon-

montiumque radicibus, in imis terrarum penetrabilibus aestuare quam maximos ignes: quorum feruidi vapores atque flammae per interuenientia meantes inter aluminis, sulphuris, bituminis, aliasque materias, variis in locis calidos ac bullentes excitant fontes, formantque vaporaria in montium cauis ad sudationum utilitates egregie commoda. At horum omnium natura virtusque dissimilis est, pro materiae, terraeque, e qua nascuntur, proprietate. Nam inter medicas tot aquarum, & exhalationum terrestrium vires, non desunt etiam noxiae atque pestiferae: cum nimirum aquae vel calidi vapores ex vliginosis, ac male affectis terrae visceribus erumpunt, Plinius libro naturalis Historiae secundo testatur, cum alibi in Italia, tum in agro *Sinuessano*, & *Puteolano* eius generis reperiri spiracula, vocarique *Charoneas* scrobes, mortiferum spiritum exhalantes. Ostenditur quidem ad pedem montis, quo lacus *Anianus* cingitur, haud procul ab aquis ipsis, antrum simile fundo plano in montem abiens per passus decem vel octo: cuius fauces amplae satis duos vel plures in ingressu simul intromittere possunt: sed sensim decliu in arcum testudine desinit, ubi est profundo per saxi poros inuisibiles feruentes exhalat spiritus, verum adeo tenues, siccos, atque subtiles, uti eorum nullus videatur fumus aut vapor: quamuis aërem ventis infusum, caernaeque frigora calore vehementi mox spissent, & mutant in aquam: sicuti stillae in ima testudine dependentes, & ex obscuro aduersus ostij lucem stellarum in modum scintillantes indicant. Hydrargyrii, vel argenti viui guttae apparent à longè; quemadmodum etiam plurimorum fert opinio, vulgoque persuasum est. Quin etiam ab omnibus creditum est, si quid viui ultra litem in ingressu fossula designatum transierit,

rit,

rit, vel proiciatur in cauernam interiorē; id-
 ipsum mox cōcidere, & exanimari, immo pror-
 sus enecari, nisi protinus extractum in aquis
 stagni vicinis immergatur, quarum frigore re-
 creari quamprimum, ac sensim reuiuiscere con-
 stat. Cuius rei periculum faciunt indies pere-
 grini & aduenæ cognoscendarum rerum stu-
 diosi, pullos gallinaceos, aut canes funi-
 bus nexos, aliūdue quid viui in antrum proii-
 cientes. Leander Albertus memoriæ prodidit,
 Caruli VII. Gallia regis iussu (cū is ante
 annos centum quatuordecim plus minus, pulsus
 Hispanis, aliquandiu regno potiretur Neapoli-
 tano) asinum intrusum confestim vertigine
 captum cecidisse & expirasse. Alius, qui de
 balneis illis scripsit ante ducentos ferè annos,
 temerarium militem armatum suo tempore in
 eodem antro miserè periisse tradidit. Ceterum
 præsentē Carulo Cluizæ principe, veluti Co-
 rona Pighius asseruit se vidisse, ductores Hi-
 spani duos validos canes villaticos proiecerunt
 in antrum, quamuis admodum reluctantes, sic
 vt idem periculum & antea subiisse viderentur.
 Extracti exanimēs, per aquarum baptismā re-
 uocati sunt ad vitam: sed alter eorum principis
 iussu retractus in antrum denuò, cū periclitari
 coactus esset, nec anabaptismate reuiuisceret,
 tanquam cadauer in ripa relictus est: non
 magna tamen interposita mora, veluti excitus
 profundo somno resurgens, nonnihilque cespi-
 tans ac vacillans, quàm ocyssimè potuit, fugam
 arripuit: cunctis, qui videbant, ridentibus, &
 Carulo canem laudante, quòd Orco victima ca-
 dere nolisset. Post hæc facem ardentem ultra
 limites in cauernam porrexere: quæ demissa so-
 lum versus extingui protinus, euecta nonnihil
 in altum rursus inflammari visa est. Illud quæ
 profectò docuit experimentum, spiritus ex fun-
 do

do prodeuntes feruore siccitateq; validiores in-
imo, mox lenia flammaram nutrimenta diffi-
pare: laxiores autem atq; imbecilliores in alto,
rursum calidos, ac pingues facis fumos inflam-
mare: quemadmodum videmus accensæ can-
delæ flammam per alterius extinctæ fumum in
admotam transilire, solisq; radios vehemen-
tiores speculo iniectos stupam admotam com-
burere. Certè cum ante annos triginta studio-
rum causa peragraret Italiam Pighius diligen-
tius perscrutandi singula, ex quibus doceri pos-
set, cupidine flagrās: & *Puteolu* iam dicta naturæ
miracula videns attonitus, causas eorum non
potuit non inuestigare propius. Non persua-
deatur enim Hydrargyrii vel argenti viuit
guttas esse, quas à longè resplendentes in extre-
mo cauernæ videbat. Igitur iuuenili quadam
audacia fossulam transgreditur, & corpore pau-
lulum inclinato propius accedens, aquæ limpi-
dissimæ guttas esse didicit, digitisq; detergens
eas è scabra montis testudine comitibus offen-
dit: iussitq; vt crederent, vel intrarent & ex-
perirentur: Quod & factum fuit. Nam accesserunt
ambo, scilicet *Antonius Amstelus*, & *Arnol-
dus Niueidius* Bataui Ultraiectini, ex equestri
stirpe iuuenes, qui erant eius itineris comites.
Et quamuis aliquantisper moram in antro tra-
xerit, vel ad horæ semunciam, ampliùsue; atque
calores à pedibus per crura genuaque senserit
exurgentes: non tamen vertigo, vel capitis do-
lor vilis accessit: sudores tantum in fronte ac
temporibus ob loci caliditatem erumpebant.
Experientia itaque didicit, feruores siue
spiritus illos noxios prope solum, vbi primùm
erumpunt, vehementiores esse: atque opprime-
re ibidem animalia pusilla, vel quadrupedia
verius terram semper capite prona: atque æstu
nimio quamprimùm suffocare vitales eorum
spiri-

Spiritus, dum siccas illas & feruentes exhalationes anhelitu coguntur attrahere: quas aquarum repentina frigora rursus expellunt, si confestim stagno mergatur animal caloribus nimis oppressum. Interim ductor Italus, stabularius, mirari vehementer temeritatem illam, obstupescere successum & exitum, & rogare non semel, an magiæ peritus esset; nec aliud sibi persuadere, quàm secretis quibusdam incantamentis presentissimam illam pestem auerruncasse. At verò ille plebeiam hanc simplicitatem risit affatim. quæ magicis artibus adscribere plerumque solet opera quæcunque magna, & effectus raros; quorum causas non intelligit. Iam ad iter reuertamur.

A serobe Charonea ducimur ad *Sulphuraria*, sicut nunc appellant hæc loca, poetarum fabulis antiquissimis celebria propter naturæ miracula. Etenim cecinere sub his montibus Gigantes sepultos eructare flammæ ab inferis:
Et motu scopulos, terra sc̄q; inuertere dorso,
 nimirum, quando terræ motus interueniunt. Montes autem sunt sulphuris, aluminis, atque vitrioli, ut appellant, venis fecundi: quorum præcipuus coloniarum Puteolorum antiquæ vicinis admodum imminebat olim, teste Strabone, nunc tamen ab oppido nouo distat ultra mille passus. Cuius vertex quondam præaltus perpetuis tandem ignibus depastus in vallem profundam subsedisse, ex ipsa loci forma colligere est. Itaque qui quondam vertex, nunc ingens in plana valle fossa est: quæ costæ vel latera montis olim, nunc scopulorum ac rupium cacumina sunt, vallo quodam circum ambientium planitiem extensam ouata forma per pedes plus minus mille quingentos in longum, & in latum circiter mille. Plinius colles illos ab albedine *Leucogæos*, planitiem verò, campum *Phlegreum* à flam-

à flammis & ardore vocari scripsit, cui Silus Italicus astipulatur. Cornelius autem Strabo *forum Vulcanum* appellat locum ubi & ab Hercule superatos Gigantes quidam fabulantur. Colles illi passim flagrare videntur in imo fundo. Nam magnos ubique cum odore sulphureo per plura foramina semper exhalant fumos: qui per omnem vicinam regionem vêtis, etiam Neapolim vsque defertur. Antiquitus hi colles, vt ex Dione Cassio, atque Strabone colligimus, maiores quidem ignes euomebant: & alij vicini montes plures circa *Lucrinum* & *Auernum* ardebant, & velut è fornacibus fumos euiciebant spissos, ac aquas igneas. Nunc temporis autem ipsa planicies, non secus ac colles Phlegraei flammis perpetuis exhausti foraminibus infinitis cauernosi sunt, & materia, coloreque sulphureo flauent ubique. Solum itaque pedum ingressu cum tangitur, quasi tympanum propter concauitates resonat & crepitat: senti etique non sine stupore sub pedibus feruentes aquas, fumosque densos & ignitos sibilare, ac fluere hinc inde cum magno fragore per tubos atque cauernas subterraneas vi exhalationum factas. Quae quanta sit, experieris; si foramen aliquod obtures vel graui lapide, eundem mox impetum fumi videbis euicere.

Lacuna ingens in eadem planicie semper reperitur aquis nigris bullientibus plena: quae locum aliquando mutat, ac indurecentibus aquis (vt in lebete pinguedo frigescentibus per margines solet) arctatur vel ampliatur simul cum exhalationum impetu maiore vel minore. Tum verò cum aderam, ingentis instar cacabi liuido luto pleni bulliebat cum magno sonitu, fumoque, non tamen euehebatur extra limites, ac labra sua. At memini, cum locum perlustrarem, voraginem illam aquas ultra humanam staturam

ad octo vel decem pedes in alrum eiecisse in modum pyramidis; easque pingues ac luteas sulphureique ferè coloris. quod etiam vicini Puteolani non diffitètur; qui perhibent ad xvi. vel xxi v. aliquando palmos ebullire, cum tempestatibus æstuat mare. tum color aquarum varius, ac plerumque sulphureus, nimirum quas varia materia mixtas è profundioribus terræ venis maiore cum impetu venti subterranei agitati marinis æstibus, & inter flammam inualescentes eructant. at cum venti sub terra quietiores sunt, hærentes tantum in Lacunæ faucibus, pingues ac nigra fuligine squalidas aquas propellunt. Hæc quidem ingenis naturæ secreta per scrutatibus offerunt considerationem haud inutilem aut iniucundam; quam M. Cicero per appositè, atque luculenter *naturale* quoddam *animorum pabulum* appellat: vtpote terrarum orbem non ubique solidum, sed anfractibus multis caernosum, venis ac poris infinitis peritium esse, experientia cognoscimus: atque velut corpus animantis viuum à contiguis elementis, aère aquaque, motu continuo penetrari: ab iisdem vegetari, augeri ac minui cum plantarum & stirpium excrementis suis omnibus: quin etiam per fistulosos suos meatus terram æquoris circumfusi vim multam absorbere, & spiritus vehementes aquarum concursum motumque concitare in imis eius visceribus, strictisque latebris, ibidem collisos inter saxa ventos efferuescere, & ignes incendere maximos: qui cum deuorant obstantia quæque; exhauriunt & euacuant terræ penetralia, contrahunt eò per terræ poros, velut laxis & expansis follibus, vicinos ventos & fumos simul ingentes: vbi tandem inualescentes supra modum, quærunt exitum, horrendoque cum mugitu, terrarum ac montium conuulsatione

Pellunt

Pellunt oppositas moles, ac vincula rumpunt.
 Sicut latius in *Ætna* sua Cornelius Severus doctissimus poëta cecinit. Atque hisce de causis terrarum motus, voragine & hiatus exurgunt: nec non flammarū eructationes, ignium riuos, bullientesque fontes, atque feruidas è terris exhalationes oriri hinc constat. Memoriae proditum autem à Dione Cassio, iam dictos montes *Puteolanos* suo tempore plures habuisse fontes fluidorum ignium, in quibus aquæ nimis calidibus ignescerent, & ignes aquarum commixtione liquecerent: sic vt contraria illa elementa nunquam separarentur. Ceterum nunc quoque temporis videmus ibidem aquis conseruari atque nutriti flammæ & sulphura, totque iam sæculis perpetuari, nec consumi; quamuis in iisdem ferè meatibus semper durent, atque scaturiant. Quod item poëta Severus non præterit, pulchrè canens in *Ætna* sua, quo pacto flamma nutriatur humoribus:

*Atque hac ipsa tamen iam quondam extincta
 fuissent,*

*Ni furtim aggeneret secretis callibus humor
 Materiam, siluamque suam; pressoque canali
 Huc illuc ageret ventos, & pasceret igneis.*

Iam & de campis *Phlegræis*, & eodem, de quo nunc agimus, loco inter *Neapolim* & *Cumas* dicit, quod

*Eius ab æterno pinguescens ubere sulphur
 In merces legitur.* Quemadmodum nunc temporis vectigal ingens ex sulphurariis illis atque aluminis mercibus regi provenire dicitur. Videmus insuper aquas illas sulphureas maris salugine, cineribusque incendiorum infectas, cum longius profluendo refrixerint, lapidescere, atque propagare vim eandem in amnes ac riuos, quibus commisceatur: experimenta non
 solum

solum ibi, sed & in aliorum Italiae fluminum aquis occurrunt omnium oculis; ut in *Anienis*, *Albula*, *Velina*, *Narni*, & aliorum; quæ riparum margines, & aquæ ductuum formas, per quas fluunt; item aquarum castella, in quibus stagnant & conseruantur, solent incrustare. Luce clarius constat, & videmus indies, earundem asperginibus continuis ligna, plantas, stirpium ramos, truncos, ac radices, herbarumque stramina ac folia sensim corticibus lapideis inuolui atque vestiri: quin illas casu formari in coriandri, anisi, sceniculi, cinnamomi, amigdalorumque; dulcarias quasi condituras, veluti saccharo candidissimo rectas: quibus incautum, & auidum gulonem decipere haud difficile est. Nec sanè nobis absurdum videtur, neque etiam ex Vitruuio, Seneca, Dione, Plinio & aliis, qui de *Vejuuij* & *Puteolani* miraculis scripserunt, aliud ferè colligere est; quàm aquas naturam atque contagionem illam accipere ex tenuissimis exustarum glebarum cineribus, quos ignis velut in atomos partim contriuit, partim in liquores dissoluit; vaporque subterraneorum incendiorum per terrarum ac fontium interuentia permeans egerit. Videmus etenim densiorem quoque terram ac saxa similibus incendiis exhausta, dissolutaque in grossiorem puluerem, quem *Puteolanum* à loco veteres nuncuparunt, receptis aquis conglutinari & humore solidescere in saxum. Et aquas per ea loca permeantes vicissim tale quid glutini contrahere; ut corpori, quod contingunt, cohærescant, & coeant in petram. Stupenda, me hercle, visu in Apennini speluncis & cauernis occurrunt eius rei miracula sub *Anienis* alueo veteri in *Aequicolis* ad Vicum *Varrum*, siue *Varroni*, ut de nomine docti discrepant; in quibus olim stillantes per rupium fissuras, ac hiatus aquæ, dum sensim in saxa concreverunt,

multi-

multiformes atque sublimes columnas, arborum magnarum ramosos truncos, centaurorum ac gigantū monstrosa corpora temerè cadendo fabricarūt. Ingredere speluncas obscuras, vel potius cæcum labyrinthū cum tædis; inuenies affatim, quibus indagatorem rerum secretarum animum pascere & satiare poteris. Sed lumen obserues oportet diligenter, ne vespertilionum ingruentium crebro volatu suffocetur; quorum aliquot milia in iis antris stabulantur, atque dum lucem diurnam fugiunt; eò se, tanquam in tuta castra recipiunt.

Tum colles Leucogæos, & in eorum circumquaque radicibus diuersas medicatorum fontium ac balneorum scaturigines, vaporaria, cryptasque perlustrans, per veteris coloniae ruinas latè patentes perges Puteolos.

P V T E O L I.

Florente Romano Imperio, fuit ille maritimus tractus Capaniae circum *Cumas, Misenum, atque Puteolos*, propter cæli temperiem, situs amoenitatem, aquarum salubrium copiam, agrorumque summam fertilitatem nobilissimus; ideoque frequentibus, & penè contiguis optimatum prædiis, principumque virorum sumptuosissimis villis vbique locorum excultus renitebat. Nec vlla pars Italiae prouinciarum-
 ne Imperij Romani visa fuit accommodatior ad earum spolia dilapidanda, vel ad opes orbis terrarum effundendas: quàm ille Campanus ager à Capua Neapolim, vlteriùsque protensus, atque inde per littus vsque Cumas recurrens; vbi *Liberi Cereris*q; certamen esse dicitur: in cuius ora maritima atque insulis vicinis luxus atque deliciarum illecebræ Sirenum domicilia atque diuersoria constituerunt in antiquissimis

R

poëta-